

PORTUGALSKI RANI KOLONIJALIZAM

Dubravko Aladić

Jedna od najčešćih vrsta eksploatiranja jest zapravo kolonijalizam - pojava kada jedna zemlja koja je gospodarski razvijena iskorištava drugu nerazvijenu zemlju - crpi njezine resurse. Naravno, kao i sve druge pojave u povijesti, i kolonijalizam je počeo "slavno" - velikim geografskim otkrićima. Iz više primjera vidi se da su ti veliki istraživači dosegнули slavu tek poslije svoje smrti, a završavali bi svoj život ili na moru ili u siromaštvu, zaboravljeni. Otkriće novih krajeva za domorodačko je stanovništvo moglo biti samo nešto loše, a za kolonizatore je moglo donijeti samo dobre vijesti. Međutim, kakav god kolonijalizam bio okarakteriziran zaslužuje svoju priču pravedno ispričanu.

Kolonijalizam u Novom vijeku počinje sa zemljom koja je imala "najbolji" pristup Atlantskom oceanu, a to je bila Kraljevina Portugal. Naime, površinom relativno malena, jako je brzo uvidjela nužnost stjecanja prekomorskih posjeda. Stoga je već početkom 15. stoljeća Portugal krenuo u svoju kolonijalnu avanturu u kojoj su se istaknuli prije svega glasoviti istraživači kao npr. Nuno Tristao, Vasco da Gama, Pedro Cabral i prvotni kolonijalni upravitelji među kojima je najznamenitiji svakako Alfonso Albuquerque. Svi su oni pridonijeli usponu novog portugalskog carstva koje će svoj vrhunac doživjeti u 16. stoljeću do 1580. kada Kraljevina Portugal gubi svoju samostalnost i potpada pod španjolsku vlast.

Henrik Pomorac (1394.-1460.) i val pomorskih geografskih otkrića

Iako često to nije slučaj u povijesti, ovdje možemo početak portugalskog kolonijalizma svrstati u 1415. godinu kada portugalski kralj Ivan I. i njegovi sinovi Henrik i Petar osvajaju Ceutu (antička Septa¹) i gdje Henrik dobiva velika saznanja o unutrašnjosti afričkog kontinenta, njegovim trgovačkim putevima i o Zlatnoj obali. Od tog osvajanja Ceute, mladoga je kraljevića Henrika želja za pronalaženjem zapadnoafričke trgovine zlatom potaknula na pokretanje redovitih plovidbi Atlantskim oceanom. Međutim, to je bilo gotovo nemoguće s postojećim brodovima koji su bili teški i spori(,) pa je stoga ubrzo dizajnirana puno ekonomičnija vrsta broda, a to je karavela. Kralj Ivan I. je 1419. kraljevića Henrika proglasio guvernerom najbogatije portugalske pokrajine Algarve. Iste godine portugalski brodovi kapetana Joaoa Gonsalveza Zarca i Tristama Vaza su se nakon oluje sklonili u nepoznatoj luci koju su nazvali Porto Santo². Nakon što su se vratili u Portugal i javili Henriku vijest o novom kopnu, s njima je poslao Bartolomea Peretrella da koloniziraju to otočje. Ubrzo je počelo uzgajanje šećerne repe i vina koje je postalo veliki portugalski izvor prihoda i izvozni proizvod (Beazley, 1911.: str. 248.).

Od te godine brodovi iz luke Sagres redovito isplovjavaju prema Madeiri ne samo zbog trgovine, nego i zbog daljnjeg nastavka istraživanja. Godine 1431. Gonzalo Velho Cabral isplovio je iz luke Sagres da pronađe Zapadno otočje s tzv. *portulana Laurentiano*. Te je iste godine otkrio otočje Formigas, Santa Maria i Sao Miguel i ostalih 6 otoka. Kao i Madeira i Azorsko se otočje počelo kolonizirati i njegova bogatstva su bila eksploatirana čime se još više bogatila kraljevska riznica. Ono što je bitno za napomenuti jest da je koloniziranjem Madeire i Azora otpočela trgovina robljem. (Beazley, 1911. str. 252.)

Međutim, najveća prepreka daljnjoj portugalskoj ekspanziji bio je Cape Bojador (mjesto u današnjem sjevernom predjelu Zapadne Sahare), odnosno najdalja točka do koje bi mornari doplovili. Naime, osim nedostatka boljih

1 Grad na sedam brežuljaka.

2 Madeiru je zapravo otkrio Englez imenom Robert Machin koji je 1370. sa svojom ljubavnicom Anne d'Arfet pobjegao iz Engleske na brodu tražeći azil u Francuskoj, međutim bio je uhvaćen u oluji gdje ga je sjeveroistočni vjetar otpuhao na obale nepoznatog otoka. Njihov brod je bio uništen i Anne d'Arfet je uskoro umrla od iscrpljenosti, a nedugo zatim i sam Robert Machin te su na Madeiri zajedno pokopani. Od njihovog broda ostao je čitav samo jedan čamac, na kojem su pobjegli ostali članovi posade u Zapadnu Afriku gdje su prodani u roblje. Priča o njihovoj avanturi se proširila cijelom regijom, pa je za to čuo i Morales, Španjolac koji se prijavio za službu na brodu kojim je zapovijedao kapetan Joao Gonsalvez Zarca koji je bio u službi Henrika Pomorca, čime je dotični saznao za englesko otkriće tog otočja.

Henrik Pomorac (1394.-1460.)

brodova, također je među mornarima kružila priča da će onaj tko dođe do Cape Bojadora biti osuđen na vječno prokletstvo. (de Zurara, 2010.: str. 34)

Nakon smrti svoga oca, kralja Ivana I. 1433., princ Henrik Pomorac, usprkos prethodnim neuspjesima, nije oklijevao ponovno poslati pomorsku ekspediciju s ciljem prelaska Cape Bojadora pod zapovjedništvom Gilla Eanesa. Kao i u prethodnoj ekspediciji, na povratku je Gill Eanes priopćio princu Henriku da nisu prešli zadanu točku, što je zapravo razbjesnilo Henrika Pomorca i on je ponovno opremio brodove i ponovno Gilla Eanesa poslao na isti zadatak. Ovaj je put bez obzira na sve opasnosti koje su postojale duž afričke obale uspio u svom pokušaju te je postao zapravo prvi u nizu velikih istraživača u razdoblju velikih geografskih otkrića. (Major, 1877.: str. 71)

Navedenim podvigom Gilla Eanesa, Portugal je preuzeo od Venecije titulu kraljevstva trgovine. Ubrzo se svjetska trgovina počinje premješati sa Sredozemnog mora na Atlantski ocean što će imati presudne posljedice na budući razvoj svjetskih ekonomija i što je u početku Portugalu dalo veliku prednost u gospodarskom razvoju i presudni prvi korak u osvajanju novih kolonija. (Galloway Keller, 1908.: str. 104)

Već 1435. Gill Eanes s Alfonsom Baldayom ponovno je plovio i to preko 250 km dalje od Cape Bojadora. Kada su se vratili kući i napunili brodove zalihama, princ Henrik je samo Affonsa opet poslao na istraživačku ekspediciju s ciljem da plovi što je dalje moguće te je na drugom putovanju otkrio estuarij u današnjoj Zapadnoj Sahari i nazvalo ga Rio do Ouro (Rijeka zlata) jer je vjerovao da će ga odvesti do famozne Zlatne rijeke (također je zaljev u blizini ovog mjesta nazvan zaljev Konja). Godine 1436. princ Henrik Pomorac šalje ponovno, ovaj put na zadnju ekspediciju, samo Alfonsa Baldayu s ciljem da dovede domoroce njemu na dvor. To mu nije bilo uspjelo, ali je postao prvi Europljanin koji je prešao sjevernu, odnosno tzv. Rakovu obratnicu, čime je zapravo na svom zadnjem putovanju plovio još 200 km južnije od zadnjeg putovanja. (de Azurara, 1896. str. 28.)

Novi val kolonizacije novih krajeva i otkrića počinje ponovno 1441. kada princ Henrik Pomorac šalje kapetana Antaoa Goncalvesa i Nuna Tristama. Ova dvojica sposobnih kapetana uspjela su na području južno od Rakove obratnice zarobiti desetak afričkih nomada od kojih su iznuđene korisne informacije o njihovim naseljima i to su zapravo na kraju njihovog putovanja bili prvi crnački robovi dovezeni na tlo Europe. Koliko je Henrik Pomorac smatrao informacije od tih nomada važnim, 1442. je zatražio od pape da mu za njegov trud oko istraživanja novih zemalja podari pravo naseljavanja i osvajanja teritorija od Cape Bojadora do Indije, čime je poglavar Katoličke crkve isključio sve ostale države kao konkurenciju Henriku Pomorcu u istraživanjima i odstranio strahove samog Henrika da će netko drugi prije njegovih istraživača doći do novih teritorija i osvojiti ih. (Vogel, 1877. str. 28.)

Ubrzo nakon drugog putovanja Nuna Tristama 1443.

zatražene su robovlasničke dozvole, čime je službeno počelo razdoblje trgovine crnačkim robljem, u početku u zaljevu Arguin na obalama današnje Mauretanije i Zapadne Sahare. Visoko plemstvo u Portugalu zapravo je uvelike podržavalo trgovinu crnačkim robovima. Zadnje Tristamovo putovanje pretvorilo se u pravi lov na robove, što ga je na kraju koštalo života kada je polazio u lov na robove u Senegal, gdje se zapravo prema pisanim izvorima prvi put Portugalcima suprotstavila organizirana oružana sila u tom dijelu Afrike. (Newitt, 2010. str. 67.)

O tome koliko je Henrik Pomorac želio istraživati nova područja svjedoči nam činjenica da je i u podmakloj dobi izdvajao sredstva za slanje novih ekspedicija u nepoznato. Jedna je od takvih bila pod zapovjedništvom Alvisea Cadamosta koji zajedno s Antoniotom Usodimareom na svom drugom putovanju 1456. otkrio novo otočje i nazvao ga Cape Verde, odnosno Zelenortska otočje, međutim, budući da ga je ocijenio nezanimljivim, vratio se plovidbi prema 150 km udaljenoj afričkoj obali gdje je nastavio s velikim otkrićima rijeka Casamanca, Cacheu i Geba te otočja Bissagos koji se danas nalaze nedaleko od Gvineje Bisau. (Lang, 1910. str. 34.)

Prema dokumentima iz tog razdoblja, Alvise Cadamosto susreo se s afričkim velikodostojnicima jednom prilikom i ovdje je zabilježeno kako je postojalo veliko povjerenje između dvije strane. Europski su trgovci već tada bili tretirani od strane afričkih velikodostojnika kao časni stranci, također je sam Cadamosto bio izrazito znatiželjan glede strukture afričkog društva i kako ono zapravo funkcionira uz sveopću poliginiju. Prema ovome vidimo da nije uvijek bio prisutan stereotip Europljana prema Afrikancima kao nižoj rasi i manje vrijednim ljudima. (Newitt, 2010. str. 67.)

Dok je Cadamosto bio na svom putovanju, princ Henrik Pomorac bio je već pred kraj svoga životnoga puta te je pred svoju smrt čuo vijest o novootkrivenom otočju. Nakon njegove smrti 13. studenoga 1460., osim ekspedicije pod vodstvom vještog pomorca Pedra de Cintre (koji je otkrio nepoznati teritorij na području Zapadne Afrike i nazvao ga Sierra Leone, prema njemu zbog jako glasne rike lavova, a zapravo je to bio zvuk spuštanja vrlo jakog vjetera s obližnjih planina) svi njegovi projekti će utihnuti na određeno vrijeme, do dolaska na vlast Ivana II. Savršenog (1485.-1497.). U tom međuvremenu portugalski vladari nisu željeli istraživati nova područja, niti riskirati toliko kao što je to radio Henrik Pomorac. Njegova je postignuća zapravo lakše pokazati na karti nego opisati riječima. Nije otkrio put do Indije, ali je jako dobro pripremio podlogu za to ostvarenje. Svojim zalaganjem i neprekidnim optimizmom i svime postignutim dao je toliki vjetar u leđa da je moreplovcima zapravo preostalo samo dosegnuti taj put. Osim znanosti, državi je Henrik Pomorac ostavio zlatnu rutu koja vodi do ekvatora, nove rudnike zlata u Zapadnoj Africi, čime se Portugal neizmjereno obogatio te je potvrđen njegov gospodarski i vojni primat među europskim državama. (Stephens, 1903.: str. 153.)

Portugalska Indija

Jedan od glavnih razloga širenja portugalske trgovine i naposljetku samog teritorija zapravo je bilo pronalaznje puta za Indiju³. Zahvaljujući kralju Ivanu II. Savršenom (1485.-1495.) koji je nakon Henrika Pomorca ponovno oživio slanje ekspedicija u istraživanje nepoznatog područja, ubrzo je 1484. Diego Cao otkrio ušće Konga, a nakon što je tehnika gradnje brodova još unaprijeđena (brodovi od 100 tona) Bartolomeu Diaz je 1487. oplovio rt Dobre Nade, čime je zadnja prepreka u pronalaznju puta za Indiju bila prijeđena. Inače Bartolomeu Diaz je ostao upamćem po tome što je među prvima na svom putovanju u koje god bi pristanište stigao, podignuo bi stub na kojem bi bio križ i kraljevski grb koji su simbolizirali kršćanstvo i kraljevinu Portugal. Osim navedenoga, također je svim rtovima, zaljevima i otocima na koje je naišao davao imena od kojih se većina zadržala i danas. (D'Orsey, 1893. str. 18.)

Novi kralj Manuel I. (1495. – 1521.) nastavio je stopama svog prethodnika, no usprkos očekivanjima većine, on je umjesto Bartolomea Diaza postavio moreplovca Vasca da Gama na čelo ekspedicije koja bi trebala otkriti put u Indiju. Naime, Vasco da Gama je bio u jako dobrim odnosima s kraljem, međutim, jako je dobro znao da u novoj zemlji on može biti ili trgovac ili osvajač. (Stanley, 1869. str. 34.) Velika je ekspedicija krenula na put 25. ožujka 1497., nakon oplovljavanja rta Dobre Nade kada je ekspedicija pristala u jednoj luci u današnjem Mozambiku. Vasco da Gama se suočio s pobunom na svom brodu, koju je uspio suzbiti. Njegov je dolazak u Indiju od strane domaćeg stanovništva dobro primljen, ali i tada se na početku uvidjela konkurencija muslimanskih trgovaca koji će se kasnije grčevito boriti da istjeraju Portugalce s tih prostora. (Kestler-Grack, 2006. str. 75.)

U kasno ljeto 1502. kralj Manuel I. je poduzeo javno hodočašće u znak zahvale za uspješan povratak Vasca da Game iz Indije. On i njegovi službenici su putovali na sjever u Coimbru gdje su posjetili samostan Santa Cruz, početno mjesto portugalske monarhije, posjetivši usput i grob prvog portugalskog kralja. Zatim je portugalski kralj čak prešao granicu i nastavio svoje hodočašće u Santiago de Compostelu gdje je ostao tri dana prije nego što se vratio u Lisabon. (Disney, 2009. str. 149.)

Valja naglasiti da su Portugalci bili naišli na neprijateljstvo muslimanskih trgovaca i na lokalne hinduske vladare. Međutim, upravo zbog izraženog neprijateljstva muslimanskih trgovaca prema portugalskim istraživačima, to je bio na određeni način okidač za nastavak portugalskog fanatizma usmjerenog protiv muslimana, stoga možemo reći da je Portugalcima uloga kolonijalnih

osvajača bila zapravo nametnuta. (Stephens, 1897. str. 28.)

Već na drugom putovanju u Indiju, Pedro Cabral otkriva Brazil, međutim nastavlja za Indiju gdje uspostavlja manju posadu u lokalnoj utvrdi. Naime portugalski vojnici su zbog čestog angažmana u Africi postali jedna od najboljih europskih vojski, te stoga nije bilo problema s novačenjem vojske u Indiju. Godine 1503. Vasco da Gama na svom drugom putu za Indiju uništava brod muslimanskih trgovaca i bombardira Calicut, koji je bio glavni grad Zamorina najjačeg vladara na tom području. U mjestu Cochín gdje je bila smještena portugalska utvrda pod vodstvom Duarte Pacheca počela je portugalska trgovina. Međutim, ubrzo izbija sukob između lokalnih vladara i novih portugalskih gospodara. Kada se Francisco de Almeida 1505. proglasio potkraljem Indije, to je izazvalo žestoki napad mornarice muslimanskih trgovaca i pridružene mornarice mamelučkog Egipta, iako su muslimanski protivnici bili u prvoj bitci daleko nadmoćniji i pobijedili, u presudnoj su bitci kod grada Diu 1509. izgubili, čime je uspostavljena nova portugalska kolonija. (Stephens, 1897. str. 39.)

Ubrzo nakon toga novi potkralj Alfonso de Albuquerque 1510. osvaja Goa i proglašava je glavnim gradom Portugalske Indije. Koliko je trgovina bila velika i što je sve nosila sa sobom, svjedoči nam činjenica da je 1543. Goa imala oko 200 000 stanovnika. Osim osvajanja na prostoru Indije, Albuquerque je imao namjeru osvojiti otok Hormuz u Perzijskom zaljevu, čime bi kontrolirao trgovinu iz Indije. Već se 1507. odvojio od flote Tristana da Cunhe koja se vraćala s uspješnog osvajanja otoka Sokotra i krenuo je na otok Hormuz u Perzijskom zaljevu gdje je uspio podvrgnuti lokalnog vladara i otpočeti gradnju utvrde, međutim, s obzirom da je bilo mnogo slučajeva dezertiranja i lokalnih pobuna, morao se povući u Indiju i tek 1515., kad je krenuo na Hormuz s 27 brodova, 2000 portugalskih vojnika i nekoliko stotina indijskih, uspio je osvojiti taj otok i izgraditi utvrdu koja je bila jamac Portugalu da će trgovina iz Indije ići u njihovu korist. (Elton, 1991.: str. 662)

Sve od kraja upravljanja Albuquerquea Indijom do 1571., Portugalska je Indija, a posebno Goa kao grad, procvjetala. Osim što su podizane nove palače, crkve, brojne nastambe, sudovi, Goa je 1534. uzdignuta na stupanj biskupije, čime je dobila svojevršno priznanje od strane Papinske Države o jakoj vjerskoj zajednici na tom području. Za vrijeme uprave Antonia de Noronha sagrađen je veliki obrambeni zid oko tog velikog i prosperitetnog grada koji je već 1557. uzdignut na stupanj nadbiskupije, što je imalo velik značaj za tu regiju. Međutim, kako je brzo napredovala, Goa je počela brzo i nazadovati, jer već 1570. cijeli grad zahvaća zarazna bolest koja je usmrtila više od trećine stanovništva, a sljedeće je godine vladar Bijapurskog sultanata Idris Kan opsjeo grad, no nije ga uspio osvojiti. Nakon nekog se vremena stanovništvo grada uspjelo oporaviti, ali nakon

Afonso de Albuquerque
(1453.- 1515.)

³ Ramon Lull (1235.-1316.) alkemičar iz Mallorce je prvi koji je predložio da se dođe do Indije oplovljavanjem Afrike.

španjolskog preuzimanja vlasti u Portugalu cijela je kolonija u Indiji počela lagano uzmicati pred engleskim i nizozemskim kolonijalistima. (Malcolm, 1831. str. 15.)

Društvo u Portugalskoj Indiji, prvenstveno Goi, u početku je bilo obasuto luksuzom i rasipnošću za više slojeve društva. Sav su rad obavljali robovi i bilo je razvijeno razmišljanje da je zapravo obrt osramotio čovjeka. Također je položaj žena u toj koloniji bio težak jer su radovi u kući i oko kuće uništili status žene koji je imala kod Hindusa. Jedini dijelovi društva koji su imali normalne životne uvjete bili su Crkva, vojska, vladini činovnici i gusari. Bilo je vrlo dobro razvijeno kockanje. Novopridošli portugalski vojnici nisu bili uopće plaćeni za svoje dužnosti koje su obavljali, postajali su predmet sprdnje starijih kolonista te su umirali od gladi, prosjačili ili postajali plaćeni ubojice, a velik broj ih je pobjegao u hinduske i muslimanske države gdje su prešli na njihovu religiju. Upravo su vojnici prvi preko kojih su ljudi s Orijenta dobili početni dojam o tome kakva je to zapadna civilizacija. Institucije vlasti na tom su području također bile u jako lošem stanju, odnosno bili su izrazito korumpirani u kasnijim vremenima, često su ovisili o Nizozemcima i Englezima i o njihovim saznanjima o geografiji okolnog područja jer oni to uopće nisu razvijali. Uskoro je kolonijalna vlada postala i sama orijentalizirana i na kraju beskorisna za stanovništvo jer joj je jedini cilj bio iscrpiti sav novac iz džepova građana (Keller, 1908. str. 117.)

Što se tiče samo kolonizacije i trgovine Portugalci su na tom polju bili jako slični svojim susjedima Španjolcima. Lisabon je puno više, za razliku od Cadiza, postao glavna luka Zapadne Europe, ali je nacionalno bogatstvo zemlje polako kopnilo. Naime, Portugal je kao i Španjolska imao problem prevelikog iseljavanja iz matične zemlje u kolonije, u ovom slučaju u Indiju, cijena namirnica je rasla zbog velikog izvoza začina i zlata i često su se pojavljivale glad i bolesti. Položaj seljaka zapravo se pretvorio u robovlasnički status. Portugal je postao ovisan o trgovini s Indijom i razvoj prirodnih resursa je pao u drugi plan. Iluzija o brzom bogaćenju trgovinom s Indijom je brzo nestala i pokazala svoje pravo lice, a to je da su većinom postojali veliki dobitci na malim količinama robe, zbog toga su kontinuitet i velik dio trgovačke razmjene žrtvovani u korist nepovezanog kretanja robe, od grozničave aktivnosti do beskrajnog čekanja nove velike isporuke. Godišnja se zarada često prevozila u brodovima u jednoj isporuci što je bio lak plijen za protivnike. Stoga je mogućnost opstojanja stabilne i učestale trgovine na manjim brodovima izostala jer su Portugalci smatrali da tako trguju samo Židovi koje su oni istjerali iz svoje zemlje i tako sami otjerali jedne od najboljih trgovaca toga doba. (Keller, 1908.: str. 114.)

Portugalski Brazil

Nakon povratka Vasca da Game sa svog putovanja u Indiju, druga je ekspedicija prema Indiji krenula iz Lisabona u ožujku 1500. pod zapovjedništvom Pedra Alvaresa Cabrala. Nakon mjesec dana Cabral je zbog jakih vjetrova skrenuo sa zadane rute i otkrio zapravo novo kopno – Brazil. Kratko vrijeme su istraživali obalu i uspostavili kontakte s urođenicima na tom području. Veliki je dio ekspedicije nastavio put za Indiju, ali jedan manji brod je bio poslan natrag u Lisabon da obavijesti kralja o otkriću novog kopna. (McClymont, 1914. str. 21.)

Prema izvorima, urođenici su pomorcima izgledali bitno drugačije od bilo kojih drugih stanovnika dalekih krajeva. Naime, dok je posada prisustvovala misi na otvorenom, pojedini članovi indijanskih plemena su ih pažljivo slušali. Kada su poslani prvi misionari na ovo područje, oni su upravo taj nebitan podatak smatrali za jednu od temeljnih činjenica gdje im je Svevišnji neizravno tumačio kako su ta indijanska plemena spremna primiti kršćansku vjeru u bilo koje doba, a tada je većina ljudi čvrsto vjerovala i divila se prvim misionarima koji su "shvatili" poruku Gospodinovu. (Magalhaes, 1922. str. 22.)

Brod koji je bio poslan natrag u Lisabon nosio je dva pisma u kojima je detaljno opisano otkriće Brazila i jedno od tih pisama koje je napisao Pedro Vaz de Caminha smatra se kao glavni dokument brazilske povijesti. Njegova pisma se mogu poistovjetiti s pismima Kristofora Kolumba o otkriću Amerike gdje su detaljno opisani uvjeti za život, zemljopisni položaj i urođenici koji su tamo živjeli prije Europljana (Schwarz, 2010.: str. 2)

Nakon gotovo 20 godina od otkrića Brazila, portugalska je prisutnost bila povremena s prekidima i ograničena samo na izvoz sirovina. U svojim nastojanjima da se oslobodi stranih utjecaja u Brazilu, portugalski je kralj odlučio 1532. poslati ekspediciju na čelu s kapetanom Martinom Alfonsom de Sousom u namjeri da prema kraljevoj naredbi preraspodjeli teritorij Brazila na kapetanije, što se i dogodilo te je 12 dvorjana i istaknutih vojnih lica dobilo svoju kapetaniju, titulu *donatarija* i čin kapetana, odnosno zapovjednika kapetanije. Glavna svrha stvaranja kapetanija bila je zapravo njihovo veće naseljavanje, ekonomski razvoj i zaštita od neprijateljskih napada. Međutim, ovakav donatorijalni sustav nije se direktno vezao za feudalni sustav. Pravo na oporezivanje, višu upravu i sudstvo pripadalo je zapravo kralju, kao i mogućnost uzdizanja naselja na višu razinu. Na duži period kapetanije su zapravo pokazale nezadovoljavajuće rezultate, prvenstveno jer određena područja nikad nisu naseljena, a drugi dijelovi su životarili zbog ratovanja sa urođenicima i unutarnjih razmirica (Schwarz, 2010. str. 13.)

Glavni razlog osnivanja kapetanija jest taj što su kolonisti imali mogućnost neizmjernog bogaćenja i to

Pedro Alvares Cabral (1467. - 1520.)

njihovo bogatstvo bi premašilo ono visokog plemstva u Portugalu. Tako je kralj poduzeo, osim osnivanja kape-tanija, također i mjeru dodjeljivanja koncesije na trgo-vinu raznim dobrima kojima je Brazil obilovao kako bi se sačuvao kraljevski monopol. Kapetanije su u Brazilu stvorile pravilo da ako netko želi biti gospodarski moćan na području Brazila, mora osim udjela u trgovini posjedo-vati i određeni dio zemlje, a ta je zemlja trebala radnike, što je opet omogućavala država te je time postignuta ravnoteža između kolonije i matične zemlje. (Meade, 2010.: str. 19.)

Neuspjeh sustava kapetanija naveo je portugalskog kralja Ivana III. da 1549. pošalje zapovjednika Tomea de Sousa u Brazil kao prvog guvernera te kolonije, a on je bio izabran na to mjesto prvenstveno zbog toga što se istaknuo u ekspedicijama u Sjevernoj Africi i Indiji. Njegova se ekspedicija sastojala od preko 1000 ljudi koji su se iskrkali u zaljevu Svih Svetaca u kapetaniji Bahia, gdje je tamošnji *donatario* umro pa stoga u toj kapetani-ji nije bilo zapravo nikakve prepreke za uspostavu kra-ljevske vlasti. Među članovima ekspedicija bili su jedan državni sudac i kraljevski rizničar. Nova je vlada u Brazilu 17. prosinca 1549. primila svoju povelju koja se sastojala od uputa za uspostavu nove vlasti, kao i posebne upute o proglašenju Salvadora koji je trebao postati glavnim gradom kolonije. Guverner je imao ovlasti da utemeljuje gradove, potiče naseljavanje, prikuplja porez i potiče trgo-vinu. Također se u povelji jasno vidi kako je kraljevska vlast svjesna velikog broja urođeni-ka te je stoga u toj ekspediciji poslala i 6 isusovačkih misiona-ra. Navedena je povelja poslu-žila kao model prema kojem se treba obnašati kraljevska vlast u Brazilu. (Schwarz, 2010.: str. 26.)

Prvi guverner Brazila Tome de Sousa upravljao je koloni-jom do 1553. Bio je vrlo aktivan i posvetio se unapređenju obrane obalnih gradova i do-vođenju urođenika pod portu-galsku vlast, putovao je uzduž cijele kolonije posjećujući ka-petanije te je poticao njihov razvoj, ali istodobno naglašavajući najvišu kra-ljevsku vlast. Međutim, iako je Tome de Sousa davao sve od sebe, ipak je za vrijeme uprave trećeg brazilskog guvernera Memea de Sa (1556.-1572.) us-postavljena portugalska vlast u potpunosti. Podupirao je isusovačke napore za pokrštanjem stanovništva i ratovao je protiv urođenika kod Bahie, Porto Segura i Es-pirita Santa. Njegov je glavni cilj bio uništenje francuske kolonije Fort Coligny pod zapovjedništvom Nicholasa Duranda de Villegagnona u zaljevu Guanabara koja je

bila uspostavljena 1555. U dva velika pohoda Portugalci su 1567. istjerali Francuze te su na mjestu te kolonije osnovali grad Rio de Janeiro. U godini svoje smrti, Mem de Sa ostavio je bogatu koloniju svom budućem nasljed-niku, prvenstveno zbog razvijenog uzgoja šećerne trske u šećernim mlinovima (*engenhos*). Plantaže šećera bile su poljoprivredno-industrijska postrojenja zbog toga što se odmah nakon branja šećerna trska morala donositi u mlinove. Do kraja 16. stoljeća Brazil je proizvodio oko 9 tisuća tona šećera godišnje. (Schwarz, 2010.: str. 198.)

Nakom smrti velikog upravitelja Meme de Sa, portu-galska je vlada odlučila upravu u brazilskoj koloniji po-dijeliti na dva dijela, odnosno dvije uprave jedinice gdje bi sjedište jedne upravne jedinice bio grad Salvador, a druga novosnovani Rio de Janeiro, čime je dan mnogo veći pluralitet brazilskoj kolonijalnoj upravi nego što je to bio slučaj prije. (de Abreu, 1997.: str. 50.)

Slabljenje portugalske moći i pad pod vlast Španjolske 1580.

Slabljenje portugalske države najbolje ilustrira vla-davina posljednjeg kralja iz dinastije Aviz, Sebastijana koji je okrunjen 1557. Dinastija Aviz je uspjela uništiti moć velikih feudalnih obitelji te je proglašena apsolutna monarhija, međutim, umjesto kralja u to vrijeme Portugalom dominira Družba Isusova koja je imala potpunu kontrolu nad unutarnjim i vanjskim poslovima države. Sebastijan je 1568. proglašen punoljetnim iako je tada imao samo 14 godina. On je bio veliki sanjar koji je maštao kao njegovi slavni prethodni-ci u Europi u srednjem vijeku: o pronalasku Svetoga Grala, osvajanju Jeruzalema i sam je želio postati slavni osvajač ili slavni mučenik sudjelujući u tom svetom cilju. (Jayne, 1920.: str. 280.)

Kralj Sebastijan
(1554. - 1578.)

Budući da je Španjolska in-vazija na Portugal postala sve očitijom prijetnjom, narod je trebao sposobnog vladara koji će spasiti svoju kraljevinu, no Sebastijan nije pretjerano mario za Španjolsku i njezinu vojsku, nego se bavio za-akonima koji nisu imali smisla, a na kojima je kralj marljivo radio, kao što je zakon koji propisuje da se za večerom ne smiju imati više od tri tanjura, što je naravno bilo besmisleno, a još teže provesti. Vladar je također puno vremena provodio u lovu i izlagao se opasnosti pogibije kada je nastupao u borbama s bikovima. Njegova ekstravagantnost nije pridonijela njegovoj popularnosti, papa Pio V. i biskup od Silvesa žurno su tražili da im podari nasljednika, kao i ugledni plemići iz Lisabona

također tražeći i sazivanje parlamenta (Cortesa). (Jayne, 1920.: str. 282.)

Kralj Sebastijan želio je pokrenuti novi križarski rat te mu se ubrzo za to ukazala prilika kad je 1576. Mulaj Ahmad, pretendent na marokansko prijestolje, tražio kraljevu pomoć da mu pomogne svrgnuti sultana, a da će zauzvrat postati Sebastijanov vazal. Kraljeve su ambicije narasle i planirao je zauzeti Fez i okupirati cijeli Maroko, zaboravljajući na činjenicu da je njegova država na rubu bankrota i da nije imala dovoljno vojnika, a oni vojnici koje je imala bili su u Aziji. Prognozirao je sam sebi da će iz Portugala otići samo na kraće vrijeme. Već 24. lipnja 1578. kralj Sebastijan je isplovio iz Lisabona s 18 000 vojnika od kojih su polovica bili veterani, a druga polovica plaćenici. Nakon što se iskrcao na marokansku obalu, nastavio je prodirati u unutrašnjost, što je uvelike iscrpilo njegove vojnike. Utaborili su se u dolini El-Kasr što je bio nepovoljan položaj za kraljeve vojnike. U zoru 4. kolovoza 1578. počela je bitka u dolini El-Kasr koja je završila katastrofalno za portugalskog kralja Sebastijana jer je izgubio život i ostavio prijestolje bez nasljednika, čime je olakšao put Filipu II. Habsburškom do prisvajanja portugalskog prijestolja čime je stvorena Iberska unija i sve su portugalske kolonije prešle u španjolske ruke, čime je razdoblje portugalskog ranog kolonijalizma završeno. (Jayne, 1920.: str. 284.)

Kolonijalizam kao sustav crpljenja gospodarskih resursa osuđen je na propast. U primjeru portugalskog ranog kolonijalizma vidljivo je kako su zapravo kolonije uništile matičnu zemlju jer su bile prebogat za jednu običnu malu kraljevinu poput Portugala koja u europskim okvirima nije imala nikakvu značajniju vojnu ulogu. Međutim, na karti Europe i u povijesti općenito razdoblje 15. i 16. stoljeća najbolje je poznato upravo po portugalskim pomorskim otkrićima i njihovoj kolonizaciji jer, usprkos svojoj veličini, Portugal je bio zemlja orijentirana direktno na pomorstvo što ju je i učinilo na samim počecima europskog kolonijalizma velikom i značajnom vojnom silom.

EARLY PORTUGUESE COLONIALISM by Dubravko Aladić

One of the most common types of exploit is actually colonialism - a phenomenon where one economically developed country exploits another underdeveloped country by drawing its resources. Like any other event in history, colonialism too began in a glorious fashion - by great geographical discoveries. A large quantity of examples illustrates that these great explorers reached fame only after the termination of their lives that ended either at sea or forgotten in poverty. Discovery of new areas could only mean great news for the colonists and bad ones for the indigenous tribes. However, no matter how colonialism is being characterized it justly deserves its own story to be told.

Literatura

1. Beazley, C. Raymond, 1911., *Prince Henry the Navigator*, G. P. Putnam's sons, New York
2. de Zurara, Gomes Eanes, 2010, *The chronicle of the discovery and conquest of Guinea*, vol. 1, Cambridge university press, Cambridge
3. Major, Richard Henry, 1877., *The discoveries of Prince Henry the Navigator and their results*, Sampson Low, Marston, Searle, & Rivington, London
4. Keller, Galloway Albert, 1908., *Colonization. A study of the founding of new societies*, Ginn & Complany, Boston
5. de Zurara, Gomes Eanes, 1896, *The chronicle of the discovery and conquest of Guinea*, vol. 2, Hakluyt society, London
6. Vogel, Theodore, 1877., *A century of discovery*, D. Appleton and co., New York
7. Newitt, Malyn, 2010., *The Portuguese in West Africa (1415-1670)*, Cambridge university press, Cambridge
8. John Lang, 1910., *The land of golden trade*, T. C. & E. C. Jack, London
9. Stephens, Henry Morse, 1903., *Portugal*, G. P. Putnam's sons, New York
10. Koestler-Grack, Rachel A. 2006., *Vasco da Gama and the sea route to India*, Chelsea House Publishers, Philadelphia
11. Disney, A. R., 2009., *A History of Portugal and the Portuguese Empire From Beginnings to 1807*, Vol. 1, Cambridge university press, New York
12. Stephens, Henry Morse, 1897., *Rulers of India. Albuquerque*, At the Clarendon press, Oxford
13. Malcolm, John, 1831., *An historical sketch of Goa*, At the Gazette press, Madras
14. McClymont, James Roxburgh, 1914., *Pedralvarez Cabral*, Bernard Quaritch, London
15. Meade, Teresa A., 2010., *A brief history of Brazil*, Infobase publishing, New York
16. de Abreu, Joao Capistrano, 1997., *Chapters of Brazil's colonial history 1500-1800*, Oxford university press, Oxford
17. Jayne, K. G. 1920., *Vasco da Gama and his successors 1460-1580*, Methuen & Co LTD, London
18. Magalhaes, Pero, 1922., *The histories of Brazil*, Cortes society, New York
19. D' Orsey, Alex J. D., 1893., *Portuguese discoveries, dependencies and missions in Asia and Africa*, W. H. Allen and co., London
20. Elton, G. R., 1991., *The New Cambridge Modern history*, vol. 2 The reformation 1520-1559, Cambridge university press, Cambridge

